

Rejtőzködő hagyomány

A Ráció Kiadó 'Aktuális avantgárd' című, Bohár András és L. Simon László szerkesztette tanulmánykötet-sorozata az élő magyar (elsősorban irodalmi) avantgárd/neoavantgárd kultúra értelmező felmérésére vállalkozva minden bizonnyal műlhatatlan érdemeket fog szerezni.

„– (...) Hogy magának milyen remek ötletei vannak, Bamba úr! Nem volna kedve eljárni a mi szürrealista csoportunkba?

Nem – felelte szerényen Bamba úr –, én a Városszépítő Egylet tagja vagyok.”

Bohumil Hrabal „Akarja látni arany Prágát?” című írásának e részlete (*Hosszú Ferenc* fordításában) finom érzékkel poentírozza a – talán mindenkori – közizlés tartózkodóan felemás viszonyát a programszerűen tételes művészi újhoz. S elsősorban is az avantgárdnak nevezett törekvésekhez. (E helyt tekintsünk el attól, hogy a hrabali ironia természetesen legalább ekkora erővel – és részvétellel – terjed ki a dilettantizmus megejtő művészi öntudatára...)

Kytka úrnak, a költőnek és Bamba úrnak, a temetkezési intézet apró termető tulajdonosának a viszonyát, tragikomikus telítettségével egyetemben, ma is modell értékűnek találhatjuk – amennyiben szembesülünk az elmúlt száz év egyik legizgalmasabb művészettörténeti paradoxonával. Azzal tudniillik, hogy az avantgárd irányok meghirdetett szubverzív ambíciója nemhogy kánonformáló erővé váltotta magát, de szubkulturális pozíciót is csak hellyel-közzel vívott ki fontosabb alkotói, jelentékenyebb művei számára. Ahogy egy alig tíz év előtti konferenciaszöveg fogalmaz: „A szürrealizmus és közvetlen előzménye, a dadaizmus, voltaképpen az az avantgarde irányú törekvés, amely lényegében – eredeti formájában és másodlagos hatásában is – a leghosszabb életű, amely máig él. És az európai, és az európai nyelvű (főleg afrikai néger, Karib-tengeri és latin-amerikai) irodalomban – a régi formákat, eszközöket és eljárásokat is asszimilálva – új és új formákat hozott létre. Míg a futurizmus, az expresszionizmus, és általában az 1900–1920 közötti avantgarde irányok vonzáskörében született művek nagy része mára inkább múzeumi tárgyá lett.” (1) Egy másik tanulmány a probléma hatástörténeti kondicionáltságát nyomatékosítva utal az avantgárd hagyomány hazai fogadtatásának fogyatékaire: „Mert (...) a magyar avantgarde irodalomtörténeti helyét végső soron nem a szaktudomány, hanem egyedül a reá következő irodalmiság jelöli ki. Éspedig aszerint, hogy mely mértékben kapott tőle támogatást az uralkodó irodalmi jelformák és szemléletmódok meghaladásáért folytatott harcában. A tény azonban az, hogy irodalmunk hosszabb ideje közömbös a honi avantgarde-tradícióval szemben.” (2) Egy frissebb dolgozat pedig, a szakmai befogadást értékelve, mindenekelőtt az irodalomtörténet-írás szemléleti-módszertani anomáliáit teszi felelőssé a ki(nem)alakult helyzetért: „Az avantgárd nemcsak hazai, de nemzetközi szakirodalmának számottevő részéről is elmondható, hogy a szövegek poétikai s esztétikai aspektusait – gyakran a kiáltványokkal összhangban – közvetlenül és főntartások nélkül rendelte alá társadalomtörténeti vagy politikai kérdéseknek, miáltal az esztétikai tapasztalatból éppen annak megkülönböztető sajátossága veszett el, az imaginárius által lehetővé tett szabadság az identifikációban és az esztétikai ítéletben.” (3)

A kérdés összetettségére és jelentőségére vall rá, hogy a közvetlen írói praxis (a példában az újhólas hermetizmus önreflexiója) felől is kérdésnek, összetettnek és jelentősnek mutatja magát: „Tudjuk jól, hogy az avantgarde a magyar irodalomba kevésbé szívódott fel, ez már irodalomtörténeti kérdés, ez a maguk dolga, nem kívánok beleszólni. De

azért engem is érint. Rendkívül érdekes ugyanis, hogy miért, hogyan, mi okból volt annyira más a magyar költészet útja a 20. században, mint a világgöltészeté? Ennek nagyon sok oka-foka van. Nem érdemes itt kitérni rá. Tény azonban, hogy én lassacskán, az ötvenes években kezdtem rájönni, hogy az avantgarde nincs jelen, hogy a formabontás, a másfajta beszéd nincs jelen, legföljebb egy kiterjesztett értelmű szimbolizmus van jelen a magyar irodalomban, az újnépíességgel együtt, amit Illyésék – bizonyos értelemben, formailag Szabó Lőrinc – képviseltek a 30-as években. És hogy ez más, mint a világirodalom képlete.” (4)

A Ráció Kiadó tanulmánykötet-sorozata az élő magyar (elsősorban irodalmi) avantgárd/neoavantgárd kultúra értelmező felmérésére vállalkozva a fentebb jelzett recepció-történeti hiátus remélt felszámolásában minden bizonnyal multhatatlan érdemeket fog szerezni. Még akkor is, ha célja nem a – mint láttuk, meglehetősen elnagyolt recepciójú – történeti, hanem sokkal inkább a neo- (sőt a sorozatindító kötetet elgyező Bohár András figyelmeztetése szerint: periodizációs megkülönböztetés nélkül, „egyszerűen” csak aktuális) avantgárd fejlemények összefoglaló értelmezése, értékelése – és, mintegy járulékosan, esetleges kanonizálása. A sorozat jelen sorok írásáig napvilágot látott hat kötete fül-szövegének megfogalmazásában: „Az ‚Aktuális avantgárd’ 26 kötetre tervezett sorozata az eddig még földolgozatlan témáknak és szerzőknek a komplex életművére összpontosít a hatvanas évektől napjainkig. Ezzel nemcsak a hiánypótlás szerepét vállalhatja, hanem a nyitott kultúrában lejátszódó többszörösen szimmetrikus történések is új megvilágításba kerülhetnek, valamint újabb dialógusok beindítására teremthet esélyt.” Ha eltökélünk az első mondat szintaktikai esendőségétől (témák komplex életműve?), valamint a második mondatbeli zavaró alanyváltástól, a programot világosnak, a szándékot üdvözlendőnek gondolhatjuk.

Sajátos, a recenzióknak is (neo)avantgárd jelleget kölcsönző körülmény, hogy a recenzió tárgya még csak részleteiben látható: a tervezett széria 1., 3., 4., 13., 17. és 18. számú darabja azonban kevés kétséget hagy afelől, hogy az az irodalomtörténet-írói erőfeszítés, melyben a húszegynéhány önálló munka értelmező műveletei egyesülnek majd, nem lesz hiábavaló. (Ha mégis, az nem a kötetek intenciójából és tudományos állagából következik. Mert végső soron – mi más is – a befogadói oldal reflexeinek és reflexióinak kell „dönteniük” arról: vajon aktuális-e az az avantgárd, amely, jelen-létének hatásfokát tekintve, talán sosem volt igazán aktuális, azaz időszerűen élő és jelenvaló...)

A hat könyv közül négy szerzőmonográfia. Az ‚Orpheusz feldarabolva’ (H. Nagy Péter munkája) Zalán Tibor, a ‚Narancsgép’ (Sz. Molnár Szilviától) Géczy János költészetére nyit horizontot. Kékesi Zoltán ‚Médiomok keveredése’ című kötete Nagy Pál, Szombathy Bálint ‚Art Tot(h)al’ című munkája Tóth Gábor művészi teljesítményét méri fel. Aligha tévedünk nagyot, ha a teljes sorozat összefüggésében is kiemelt szerepet előlegezünk meg Bohár András kötetének, illetve a Derék Pál és Müllner András szerkesztette tanulmánykötetnek. Az ‚Aktuális avantgárd: M. M.’ sorozatnyitó helyét a „téma” egészét történetileg átfogó jellege s a vizsgálódás okát-indokát teoretikusan részletező reflektáltsága kétségtelenül indokolja; a ‚Né/ma?’ pedig mindenekelőtt a szerzők (Földényi F. Lászlótól Beke Lászlón át Kukorelly Endréig) többségéből, a működtetett nyelvek, látásmódok, értésmódszertanok sokféleségétől nyeri kitüntetett pozícióját.

„Szétvágom anyám nemi-egészségtankönyvét, aztán egy árjegy-zéket az intim női toaleteszközökről, végül a králici bibliát – felelte a költő, és kezével megállította a temetkezési intézet tulajdonosát. – Akkor egy félreeső helyen letelepszem, s átadom magam az automatikus sugallatoknak. És közben meztelen nők szecessziós fényképeire ragasztgatom a kívágásokat...”

Az irodalmi hermeneutikától a medialitás elméleteiig számos teória, számos módszer-tan, számos értekező nyelv és észjárás belátásait, eredményeit, eljárásait hasznosítják e kötetek. Hasznosítják, azaz a vizsgált művek és irányok (jobb érthetőségének) hasznára fordítják. A történeti kitekintést rendre műértelmezéssel, az interpretációkat pedig történeti szituálással téve teljessé – s mindezt sok kiterővel, sok hivatkozással, sok példával (esetenként anekdotával). Ennek eredményeként az olvasó előtt egésszé állhat össze, ami persze nem az (miért is lenne?), a hazai avantgárd kultúra élő folytonossága.

Ragyogó ötlet, vonzó kivitel, avatott szerzők, módszertani többirányúság: ha jól számoljuk, minden együtt van, hogy a többi már a befogadón (olvasókon és hivatásos olvasókon) múljon. Hátha egyszer eljutunk oda (olvasók és hivatásos olvasók), hogy a megelégelés, a váratlanság, az újszerűség elvére építő művek esztétikai idegenségében a párbeszéd lehetőségét ígérő idegenség esztétikai jelformáira ismerjünk rá, s ne csupán Bamba úr kétségbeesett tanácsalanságával vegyük tudomásul azt, ami más, azt, ami a másik:

„Bamba úr legyezőként szétterítette kezében a levelezőlapokat, aztán a fejéhez kapott.
– Hogy csinálja ezeket? – kérdezte döbbenet.

– Szétvágom anyám nemi-egészségtankönyvét, aztán egy árjegyzéket az intim női toaleteszközökről, végül a králici bibliát – felelte a költő, és kezével megállította a temetkezési intézet tulajdonosát. – Akkor egy félreeső helyen letelepszem, s átadom magam az automatikus sugallatoknak. És közben meztelen nők szecessziós fényképeire ragasztgatom a kivágásokat...”

Jegyzet

(1) Szabolcsi Miklós (1995): Az irodalmi „avantgarde” mai megítéléséhez. In: Kabdebó Lóránt – Kulcsár Szabó Ernő (szerk.): *Az irodalomértés horizontjai. Párbeszéd irodalomtudományunk modern hagyományával.* JPTÉ Irodalomelméleti és Irodalomtörténeti Tanszékének kiadása, Janus Pannonius Egyetemi Kiadó, Pécs. 265.

(2) Kulcsár Szabó Ernő (1996): „... ki üdvözlöd teged születő pillanat”. Alanyiség és deperszonalizáció a húszas évek Kassáknál. In: uő: *Beszédmód és horizont.* Formációk az irodalmi modernségben. Argumentum, h. n. 125.

(3) Bónus Tibor: Avantgárd, történetiség, szubjektum. A ló meghal a madarak kirepülnek értelmezéséhez. In: Bednaries Gábor – Bengi László – Kulcsár Szabó Ernő – Szegedy-Maszák Mihály (2003, szerk.): *Hang és szöveg. Költészettörténeti kérdések a lírai modernségben.* Osiris („Osiris könyvtár. Irodalomelmélet”) Budapest. 226.

(4) Nemes Nagy Ágnes (1987): Látkép, gesztenyefával. A Kortárs 1981. 9. számában közölt interjú. Kérdező: Kabdebó Lóránt, a Petőfi Irodalmi Múzeum megbízásából. In: uő: *Látkép, gesztenyefával.* Esszék, Magvető, Budapest. 108–109.

Irodalom

Bohár András (2002): *Aktuális avantgárd: M. M. Hermeneutikai elemzések.* Ráció (Aktuális avantgárd 1.)
Derék Pál – Müllner András (szerk.) (2004): *Né/ma? Tanulmányok a magyar neoavantgárd köréből.* Ráció (Aktuális avantgárd 3.)

Kékesi Zoltán (2003): *Médiumok keveredése. Nagy Pál műveiről.* Ráció (Aktuális avantgárd 4.)

Szombathy Bálint (2004): *Art Tot(h)al. Tóth Gábor munkásságának megközelítése 1968–2003.* Ráció (Aktuális avantgárd 13.)

H. Nagy Péter (2003): *Orfeusz feldarabolva.* Zalán Tibor költészete és az avantgárd hagyomány. Ráció (Aktuális avantgárd 17.)

Sz. Molnár Szilvia (2004): *Narancsgép.* Géczy János (vizuális) költészete és az avantgárd hagyomány. Ráció (Aktuális avantgárd 18.), Budapest.

Bohár András – L. Simon László (2005): *Aktuális avantgárd.* Ráció Kiadó. Budapest.

Halmi Tamás
Baranya Megyei Önkormányzat Nagy László Gimnáziuma, Szakközépiskolája, Szakiskolája és Kollégiuma